

FRENGİSTAN'DA AĞLAYAN BİR ŞAİR: ÖLÜMÜNÜN 515. YILINDA CEM SULTAN

Kemal Yavuz*

Özet

Cem Sultan, Fatih Sultan Mehmed'in üç oğlundan en küçüğüdür. Babasının ölümünden sonra ağabeyi Bayezid ile girdiği saltanat mücadelesini kaybetmiş ve gurbete çıkmak zorunda kalmıştır. Rodos'tan başlayan bu gurbet yolculuğu Fransa'da da devam etmiş ve İtalya'nın Velletri şehrinde sonlanmıştır. Cem'in şiirlerinde genç yaşta vatanından uzakta kalmanın etkisiyle gurbet duygusu ve vatan özlemi önemli yer tutar. *Divan'ı*, *Cemşid ü Hurşid* ve *Fâl-i Reyhân-ı Sultân Cem* adlı mesnevileri ile Osmanlı hanedan şairleri içinde önemli bir yeri vardır.

Ölümünün 515. yılı dolayısıyla yazılan bu yazıda Cem'in hayatından ve eğitiminden bahsedildikten sonra, eserlerinden yola çıkılarak edebî kişiliği ve Türk edebiyatındaki yeri belirlenecektir. Ayrıca Cem Sultan'ın şiirleri gerek kendi devrinde gerekse sonraki devirlerde yaşamış diğer şairlerin şiirleri ile karşılaştırılacak ve aradaki benzerlikler ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Cem Sultan, II. Bayezid, Gurbet, Şehzade.

A POET WHO IS CRYING AT FRENGİSTAN: SULTAN DJEM AT HIS 515TH DEATHDAY

Abstract

Sultan Djem is the youngest son in three sons of Sultan Mehmed II. After his father died, he has losted the Sultanate fight aganist Bayezid II who is his brother and then he had to go to abroad. This travel started from Rodos and continued in France and finished in Velletri, Italy. Feeling of homesick keeps important place in Djem's poems. And also he is important in the other poets of dynasty with his Diwan and mathnawis named as Fal-i Reyhan-ı Sultan Cem.

At this study written for his 515th deathday, firstly it is dealt with his life and education, afterwards it is determined his literary character and his place in Turkish literature. Also his poems will be compared with the other poets who are lived at his age or following ages and it will be found similarities between them.

Key words: Classical Turkish Literature, Sultan Djem, Bayezid II, Homesick, Shahzade.

Fatih'in üç oğlundan en küçüğü olan Cem Sultan 23 Aralık 1459 tarihinde Edirne'de doğdu. Beş yaşına bastığında öğrenime başladı. Bu zamana kadar iyi dayeler elinde yetişti. On yaşına geldiği zaman Fatih onu sancak beyliği vazifesi ile Kastamonu'ya gönderdi. Bu zamana kadar sarayda iyi bir eğitim aldı. Öğrenimine sancak beyi olduğu Kastamonu'da devam etti. Edebî, dinî, tarihî ve kültür bakımından köklü kazanımlarını burada elde etti. Ayrıca Arap ve Fars dillerini öğrendi. Türkçe şiirleri yanında Farsça gazeller de yazdı. Bir ara 1472 tarihinde İstanbul'da bulundu. Bu zamanda sünnet olan Cem Sultan'ı daha sonra Fatih, Uzun Hasan üzerine sefere çıkması üzerine, Edirne'de Rumeli muhafızlığı vazifesini vererek yerine naip bıraktı.

Fatih Akkoyunlu Uzun Hasan'a karşı yaptığı galibiyetle biten seferden dönünce Şehzade Bayezid'i Amasya'ya, Şehzade Mustafa'yı da Konya'ya gönderdi. Otlukbeli muharebesinin kazanılması ülkede büyük şenliklere sebep oldu. Ancak Karaman valisi Şehzade Mustafa'nın 17 Ağustos 1474 tarihinde Niğde civarında aniden ölmesi bu şenliklere gölge düşürdü ve bütün ülke yasa boğuldu. Fatih, bir baba, bir padişah olarak bu duruma çok üzüldü. Bursa'da onun için ayrı bir türbe yaptırdı ve 1479 yılında beş sene sonra Şehzade Mustafa, Alaeddin Sultan'ın türbesinden alınarak buraya nakledildi.¹ Mustafa halkın çok sevdiği bir şehzade idi. Başta Ahmet Paşa olmak üzere devrin büyük şairleri onun ölümü için mersiyeler yazdılar. Ahmet Paşa'nın;

Tolab-ı çarh dökdüğü seyl-i fenâ-y-imiş

Bâğ-ı zamâne toptolu hâr-ı cefâ-y-imiş

Kûteh biçildi kaddine rûhun kabâ-yı ten

Tûl-ı bekâ anun ki kabâsı abâ-y-imiş

şeklinde başlayan ve beş bentten oluşan terki-i bendinde,

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Münever Okur Meriç, *Cem Sultan: Hayatı, Esareti, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirleri*, Ankara 2006, s. 13.

Ol burc-ı devlet ahteri Şeh Mustafâ kanı
 Ol taht u tâc zîveri Şeh Mustafâ kanı

 Sâhib-kıran önince güneş gibi tîg ile
 Açmağa heft kişveri Şeh Mustafâ kanı

 Dillü dilince zârılık eyledi kâ'inât
 Bu idi cümle sözleri Şeh Mustafâ kanı²

diye bütün kâinatın ve bütün varlıkların ölümüne ağladığı ve nerede olduğunu sorduğu Şehzade Mustafa, Ahmet Paşa'nın daha sonraları Bakî'ye de tesir edecek mersiyesinde dile geldi ve dualarla anıldı.

Bu büyük acıdan sonra Cem Sultan 25 Aralık 1474 tarihinde Karaman ülkesine ağabeyi Sultan Mustafa'nın yerine vazifeye gitti. Cem Sultan Konya halkı, âlimler ve idareciler tarafından sevildi. Etrafında oluşan ve sonradan *Cem Şâirleri* adı ile anılan şairler tarafından övüldü. Bunlar gerçekten Cem Sultan'dan ayrılmayan şairlerdi. Burada da Kastamonu'da olduğu gibi üç yıl kaldı. Bölge halkı ondan çok memnundu. Konya ve Karaman'da imar işlerinde bulundu ve Karaman'a bir saray yaptırdı.³

Cem Sultan 1474 yılında Rodos'ta yapılacak barış görüşmeleri için babası tarafından elçi olarak görevlendirildi ise de, bu müzakereler sonuçsuz kaldı ve Karaman'a döndü. Aynı yıl Karaman'da evlendi. 5 Nisan 1480 tarihinde oğlu Oğuz Han Konya'da doğdu. Karamanlı şair Aynî bu doğum için yazdığı kasidede Oğuz Han'ın doğumuna;

Vilâdet ka'besinde oldı târîh
 İmâmı tayyibün min âl-i Osmân

beytini tarih olarak düşürdü.⁴ Bu tarihten bir yıl ve bir ay sonra da Fatih sefere çıktı. Ancak 3 Mayıs 1481 tarihinde Gebze Ovası'nda vefat etti. Bu ve daha sonrası ile ilgili hadiseleri devrin tarihçisi Âşıkpaşazâde şöyle anlatır.⁵

² Ali Nihad Tarlan, *Ahmed Paşa Divanı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2005, s.106-111.

³ Münevver Okur Meriç, *age.*, s. 15-25.

⁴ Ahmet Mermer, *Karamanlı Aynî ve Divânı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. / Münevver Okur Meriç, *age.*, s. 28-29.

Sultan Cem'e Karamanlılar igvâlar virdiler; Sultan Cem'i alup Bursa'ya gelür oldılar. Sultân Bayezid Han'a da habar oldı. İki bin mikdarı yiniçeri göndürdi. Deniz tarafından vardılar. Mudanya'dan Bursa'ya irişdiler. Cem dahı maan bile irişdi. Bursa halkı umarlardı kim Sultân Bayezid kendü bile gele-y-idi. Hemîn yiniçeriler yalunuz geldüğünden ihtiraz itdiler. Zira kim yiniçerininün bazısı İstanbul'da kendülerün adına sığmaz işler işlemişleridi. Ve hem Sultan Cem dahı kendü padişahları oğlu-y-ıdı. Anunçun ana muti oldılar..... Bu tarafda devlet-i Sultan Bayezid gâlib idi. Ol kadim Âl-i Osman tahtını kim Sultan Bayezid Han'un devleti feth itdi ve Cem'ün saltanatı heman ol kadar-ıdı... Cem dahı Sultan Bayezid'ün salabetine døyemedi, başın alup kaçdı.... Sultan Cem Yinişehir'den Konya'ya altı günde vardı. Anasını ve dahı cariyelerininün bazısını alup andan Mekke tarafına gitdi. Sultan Bayezid dahı sürdi, Karaman vilayetine çıkdı ve ol vilayeti de zabt itdi.

Sultan Cem haccını tamam eda itdükden sonra Mekketullah'dan Mısır'a indi ve bu tarafda Gedük Ahmed Larende'de oturmuş-ıdı kim Karamanoğlu İçil'de-y-idi.... Cem hód Mısır'a gelmiş idi. Karamanoğlu tezvir mektubu-y-ıla Sultan Cem girü Rûm'a hareket itdi. Sultan Bayezid Han dahı anun hareketinden âgâh oldı.... Sultan Cem anasını Mısır'da kodı. Kendüsü sürdi Adana'ya geldi. Karamanoğlu Kasım Beg dahı Sultan Cem'i Adana'da karşıladı. ... Adana'dan Cem Rûm'a teveccüh itdi.

Cem Karamanoğlu-y-ılan yöridi; Engüri'ye geldiler. Bu tarafdan Sultan Bayezid Han dahı yöridi; togrı Engüri'ye hücum itdi..... Bu tarafdan Sultan Bayezid Han dahı devlet ilen sürdi Engüri'ye vardı. Engüri'de birkaç gün rahat oldılar. Cem, Karamanoğlu-y-ılan kaçup İçil'e girdi. Sultân Bayezid Han dahı tekrar girü Konya'ya çıkdı. Cem'ün ardınca. Erler seçdiler, kovdılar. Cem kaçta vardı, leb-i deryaya indi. Bir gemi eline girdi; bindi gemiye, taraf-ı deryaya gitdi. Bilinmez kandalığı. Bunda dahı garayib ve acayib hikâyetler çokdur; fakir ihtisar itdüm.

Gerçekten Cem Sultan Âşıkpaşazâde'nin de belirttiği gibi Karamanoğlu Kasım Beg tarafından kandırılmıştır. Karamanoğlu bununla da kalmadı Cem'i Rodos'a Pierre d'Abusson'a gönderdi. Artık Cem esirdir. Cem ve II. Bayezid'le ayrı ayrı anlaşmalar yapan Rodos Beyi Pierre d'Abusson ve yandaşları onu ellerinde tuttukları müddetçe II. Bayezid'den floriler alacaktır. 30 Temmuz 1482'de Rodos'a gelen Cem burada 33 gün kaldıktan sonra, 1 Eylül 1482 tarihinde Fransa'ya gitmek üzere yola çıktı ve 16 Ekim 1482 tarihinde Nis'e ayak bastı. 5 Şubat 1483 tarihinde Nis'ten ayrıldı. Sonunda Savoie Dükalığı'nın başşehri olan Chambéry'ye getirildi ve burada Savoie dükü I. Charles ile görüştü. Cem bu yolculuğu sırasında oğlu Oğuz Han'ın ölüm haberi

⁵ Kemal Yavuz – M. A. Yekta Saraç, *Âşıkpaşazâde; Osmanoğulları'nın Tarihi*, Koç Kültür Sanat Tanıtım Yayınları, İstanbul 2003, s.545-549.

ile bir kez daha yıkıldı. I. Charles Cem'e kurtulması için elinden gelen iyiliği yapacağını bildirdi. O gerçekten Cem'e gösterdiği ilgi yanında onun kurtulmasını da istiyordu. Ancak Pierre d'Abusson'un hileleri ve Venediklilerin oyunu buna mani oldu. Onu bu sırada La Pouet Şatosu'nda hapsedtiler.⁶ Kral VIII. Charles şövalyelerin ve Venedik hükümetinin hilelerini geç fark etti. Fakat Cem'in kurtulmasındaki niyeti samimi idi. Bunu sezen şövalyeler Cem'i Rochechinard Şatosu'na hapsedtiler. Cem burada hisar beyinin eşsiz güzellikteki kızı Philippine Helene ile tanışmış, aralarında meydana gelen dostluk ve sevgi bağı ile şiirler de söylemiştir. Ancak şövalyeler şehzadeyi rahat bırakmadılar. Onu Osmanlı devletine kaşı bir tehdit unsuru ve varlığı sayesinde gelir getiren bir rehine olarak kullandılar; kaleden kaleye getirerek hapis hayatına attılar.

Cem Sultan 12 Şubat 1489 tarihinde Roma yolculuğuna çıktı ve 2 Mart 1489'da bu şehre geldi. Papa VIII. Innocent ile tanıştı. Fakat yine esirdi. Onun esareti Papa'ya büyük gelir sağlıyordu.⁷ Papa VIII. Innocent, 1492 yılının 25 Temmuzunu 26'sına bağlayan gecesinde ölünce yerine VI. Aleksandre (Rodrigue Borgia) geçer. Cem ile ilgilenen Fransa kralı VIII. Charles de şehzadeyi Papadan ister. İsteği kabul edilmeyence ordu ile 10 Aralık 1494 tarihinde Roma'ya girer. Papa ile anlaşan Kral birlikte Cem Sultan'ın yanına giderler. Saint Angelo Şatosu'nda Cem ile tanışan Kral bu buluşmadan dört gün sonra 27 Ocak 1495 tarihinde şehzadeyi teslim alır. VIII. Charles Cem Sultan'la 28 Ocak 1495 tarihinde Roma'dan ayrıldı. Papa oğlunu da beraber göndermişti. Velletri şehrine gelindi ve burada kalındı. Ancak papanın oğlu Sezar Borgia'nın Cem'i zehirlemek gibi bir vazifesi vardı. Sezar Borgia işini bitirdikten sonra kaçmış, Cem de daha yolculuğun başında hastalanmıştı. Kral VIII. Charles ne kadar doktor ve ilaçlara başvurdu ise de Cem iyileşmedi. Hatta Cem'i kendisinin kaldığı Capona Şatosu'na aldırdı. Doktorların yoğun çabaları sonuçsuz kaldı. Nihayet Cem Sultan 1495 yılı Şubatının 24'ünü 25'ine bağlayan gecenin seherinde vefat etti. Böylece Cem'in Avrupa'da, çoğu zaman sıkıntı, üzüntü ve ümitsizlik içinde geçen acılı, acıklı hayatı sona erdi ve öldüğü zaman 36 yaşını iki ay sekiz gün geçmişti. Cem Sultan'ın tabutu da Avrupalılar tarafından pazarlık konusu edildi. Napoli kralları, Papa ve Osmanlı devleti arasındaki çekişmeli görüşmeler neticesinde, tam dört yıl geçtikten sonra, 29 Ocak 1499 tarihinde teslim alınarak deniz yolu ile yurda getirildi. Ancak Cem için Bursa'da özel bir türbe yaptırılmadığından cenaze, Fatih'in ortanca oğlu Şehzade Mustafa için Muradiye Camii avlusunda yaptırdığı türbeye defnedildi. O zamana kadar *Şehzade Mustafa* adı ile anılan bu türbe, Cem'in gömülmesinden sonra *Cem Sultan Türbesi* olarak anılmaya başlandı.

⁶ Münevver Okur Meriç, *age.*, s. 163-164.

⁷ Münevver Okur Meriç, *age.*, s. 223.

Cem Sultan ve Şiiri

Eski Türk edebiyatı şairleri içinde kendisinden en çok bahseden şair Cem Sultan'dır. Bu onun üç dönemli hayatından kaynaklanmaktadır. İlk şiirleri henüz öğrenme döneminin eserleridir. Bu dönem Cem Sultan'ın en mesut zamanlarıdır. Şiirlerinde en çok sevgiliden aşktan bahsettiği bu dönemde Cem Sultan, tahsilini bir tarafa bırakırsak okuduğu ve okuyarak açıldığı, şiir denemeleri yaptığı bir hayatın sahibidir. Onun için Cem'in ilk şiirlerinde bir taklit bir acemilik bir kompozisyon eksikliği kendini gösterir. Çok güzel matla'larla başladığı gazelleri aynı canlılık ve sanat üstünlüğü ile devam etmez. His değişikliği ile başka bir yöne çekilir. Ancak bütün bunlarda samimîdir. Cem bu şiirlerinde biraz da gelecekteki hayatını terennüm eder veya bu şiirlerin bazı beyitleri onun acıklı hayatı için söylenmiş gibidir. O bu zamanda kuvvetli bir dinî bilgi de almıştır. Perçinlenmiş sarsılmaz bir imanın sahibidir. Divanının başında yer alan ve yüce Allah'ı anlatan şiirinde,

Senden umar iki âlem halkı rahmet iy Rahîm
Kim Kadîm-i lemyezelsin hem Hakîm-i lâyezâl
.....
Zâtunun mâhiyyetine iremez fehm ü ukûl
Hikmetünün kudretine iremez vehm ü hayâl

Yine Hazret-i Muhammed için yazdığı naatında yer alan,

İzzet anun ki sözünü cânında hıfz ider
Devlet anun ki gördü yüzünü Muhammed'ün
.....
Lafz-ı latîf iken kütüb-i enbiyâyı gör
Nesh itdi cümlesini kitâbı Muhammed'ün

Püş ü penâhum eyle penâhını dâyimâ
İzzet penâhı-durur çü penâhı Muhammed'ün

beyitleri ondaki iman gücünün Allah ve peygamber aşkının ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir.⁸

Cem'in şiirlerinde sevgili ön plandadır. Âşık onun karşısında her şeyini verir. Cem'de aşk esastır. Âşık olmayan gönül boştur. O,

Ne hâsıl ışk olmayan gönülden
Harâb olsun ol ev kim bî-hevâdur

der. Cem pek çok gazelinde sevgili karşısında çeşitli tavırlar alır.

Her kaçan kim gam-ı ışkun dil-i gamnâke düşer
Dil ü cân şöyle yanar k'âteşi eflâke düşer

* * *

Hevâ-yı cennet-i kûyun dile penâh yiter
İki cihânda kapun cânâ secdegâh yiter

* * *

Cânımı sanma ki bir dem kûy-ı cânândan gider
Gitmeyince kendüden kaçan bu can andan gider

* * *

Ne sengîn dilsin iy sîmîn-beden kim
Dahı kılmaz senün kalbüne te'sîr

* * *

Yanmaz idi bu gam odlarına her dem cânumuz
Ger nazar kılrsa bu kullar hâline sultânımız

.....

Gel perîşân itme Cem gönlin didüm zülfeynüne
Didi kim diller perîşân eylemekdür şânumuz

* * *

Hâme şerh eyleyimez ruhları gülgûnlığını
Nitekim gözlerümün hâlet-i pür-hûnlığını

beyitleri buna örnektir.⁹ Ancak onun

Cem yüzünü gördü dir bî-ihyâr
El-vedâ iy zühd ü takvâ el-vedâ¹⁰

gibi çarpıcı beyitleri yanında, baştan sona kadar sevgiliyi veren gazelleri de vardır. Bu durum pek az divan şairimizde görülür. Aşağıdaki gazelde Cem bir beyitte sevgiliyi, ikinci beyitte de kendini koyarak sevgili ile konuşur. Bu şiir sevgili ve onun karşısında âşıkın hâllerini anlatan, eski şiirimizi de özetleyen bir gazeldir. Tezatlar yığılı ile ortaya konmuş olan bu gazele bakalım.

Bir sencileyin dilber-i ayyârı kimün var
Uşşâka cefâlar kılıcı yâri kimün var

Bir bencileyin haste vü dildâde vü gamgîn
Sergeşte cefâ-dîde vü gam-hârı kimün var

Bir sencileyin âşıkın öldürücü suçsuz
Bî-rahm ü dil-âzâr ü sitemkârı kimün var

⁸ Halil Ersoylu, *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 3-4, 10-15/2,14 ve 47,61,128. beyitler.

⁹ Halil Ersoylu, *age.*, s. 80, 87, 87, 97, 98, 116, 230.

¹⁰ Halil Ersoylu, *age.*, s. 131/7.

Bir bencileyin derd ü belâ dâmına düşmüş
Bîçâre vü âvâre giriftârı kimün var

Bir sencileyin bülbülünü gam dikeninde
Zâr-ıla nizâr idici gülzârı kimün var

Bir bencileyin gülşen-i hüsnün hevesinden
Bülbül bigi zâr olıcı her-bârı kimün var

Bir sencileyin kadd-ıla bostân-ı cinânda
Bir serv-i cefâ berg ü belâ bârı kimün var

Bir bencileyin üstine yaprak gibi ditrer
Ol serv-i ser-efrâz u hevâ-dârı kimün var

Bir sencileyin hüsni kumaşını satarken
Bâzârını germ idici tarrârı kimün var

Bir bencileyin nakd-i dil ü cânı kılup harc
Cân-ıla o bâzâra harîdârı kimün var

Bir sencileyin dilber-i hûrî-sıfat el-hak
Sûretde melek-hûy u perî-vârı kimün var

Bir bencileyin zülfî esîri-y-iken iy Cem
Baht-ı siyehüm gibi siyehkârı kimün var¹¹

Cem'deki aşk mecazî aşktır. Şu gazeli şairin sevgiliye bakış açısını verir ve benzetmeleriyle savaş dilinden konuşur.

Gözlerün merdümi kim gamzen okın cânâ atar
Dest ü bâzûsına kuvvet ki ne merdâne atar

Kaşların yayı gibi egriyi kendüye çeküp
Gamzen okı gibi togruyı yabâna atar

Atmasun gamzesi okın dil-i pür-âteşe kim
Ol dahı oda yanar bir dahı da yana atar

Gözleri zülfî kemendi-y-ile rahm eylemeyüp
Bend idüp cân u dili çâh-ı zenahdâna atar

İşkun odından Cem'ün hâlini gören didi kim
Kim ola kendüzini âteş-i süzâna atar¹²

Ayrıca Cem kıskanç bir şairdir. Bunu da,

Yüzün ayını gözüm âyinelerden güniler
Nice hoş dikkat ider ayı nelerden güniler

Lebünü bûseden ü bûseni cânandan sakınur
Yüzünü gözden ü gözünü nazardan güniler

¹¹ Halil Ersoylu, *age.*, s. 77-78.

¹² Halil Ersoylu, *age.*, s. 88.

Yaşumun âb-ı revânına nazar kılma ki dil
Yüzünü zâhir olan şekl-i basardan güniler

Hüsnünün farkı ayı-y-ıla yirden göge dek
Seni cân-ıla seven gör ki nelerden güniler

Severem dimez idüm ben dahı iy cân seni kim
Delü gönlüm seni bu resme haberden güniler

Dilemez gündüzi dil zülfünü gösterdügi' çün
Gel kıyâs it ki cemâlünü nelerden güniler

Devr-i çeşmünde dile la'lüni andurmadı cân
Bu ne dîvâne ki bâdâmı şekerden güniler

Her kaçan kim beni bî-zer göre bîzâr ola yâr
Cân u dil vuslatı bâzârını zerden güniler

Cem diler kim kemer-i zer kıla kolın bilüne
Gerçi kim sîm miyânunu kemerden güniler¹³

Cem güzelleri her zaman divan şiirinin penceresinden görmez; bazen gerçek tabiatta görünen âleme de açılır. Gezerken rastladığı ve tabiattan aldığı güzelleri divan şiirinin dili ile tasvir yönüne gittiği gibi, aralarında karşılaştırmalarda da bulunur. Hatta bu güzelleri tabiattaki varlıklar ile de kıyaslar. Cem'e göre pek çok varlığa üstün olan bu güzellerden tabiattaki varlıklar güzellik unsuru olarak, bazı şeyler de almışlardır.

Vâlih ü ser-mest ü hayrân nâgeh eylerken güzer
Gördüm ikki gonca-i ter bâg-ı hüsn içre gezer

Birinün müşğîn saçından bû umar müşğ-i Hoten
Birinün lâle lebi yâdına içer hûn ciger

Birinün kandîl-i rûyından alur nûr âfitâb
Birinün tâb-ı ruhından nûr umar cirm-i kamer

Birinün serv-i sehî kadd-i ser-efrâzına kul
Birinün ayagina yüzün sürer bâd-ı seher

Birinün kimse elini öpemez illâ âstîn
Birinün kimse bilini kuçamaz illâ kemer

Birinün âhû gözinün hamlesi saydı cihân
Birinün bir gamzesine döyemez bin şîr-i ner

Birinün zülfi cihân mülkine sûd eylese bes
Birinün çeşm-i cihân-âşûbına sevdâ yiter

Birinün bir zülfi kılma cihân mülki bahâ
Birinün bir şîvesi bin mülk-i İskender deger

Birinün zînet ruhi verdinden alur bâg-ı hüsn
Birinün cüllâb-ı la'linden alur lezzet şeker

¹³ Halil Ersoylu, *age.*, s. 96-97.

Birinün müjgânı tîri âleme nâvek-figen
Birinün bir gamzesi uşşâka bin hançer çeker

Birinün zülf-i siyeh-pûşu Hatâ mülkine şâh
Birinün hâl-i ruhu sultân-ı Hindistân geçer

Birinün hâl-i ruhından lâlenün bagrında dâg
Birinün zülfiyle sünbül illet-i sevdâ çeker

Birinün zülfeyni tâc-ı devlet için ayn-ı dâl
Birinün hâk-i rehi izzet nişânından eser

Birinün her gûşede ebrûsı gizler bin kemân
Birinün her gamzesi bir demde gizler bin seher

Birinün anber saçı yanında sünbül hâk-i râh
Birinün anber gözi katında nergis bî-basar

Birinün lü'lü'-i lâlâsı için dil rîşdür
Birinün yâkûtı katında güher seng ü meder

Birinün pâyına sîm-efşân çeşm-i âfitâb
Birinün hüsni nazîrin görmemiş çeşm-i beşer

Birinün zülfi hevâsından döker şehper perî
Birinün işügi hâki kîmyâ-yı ayn-ı zer

Birinün la'line teşne çeşme-i Âb-ı hayât
Birinün zülf-i siyâhı Âb-ı hayvâna makarr

Cem nice şerh eyleye ol mâhrûlar vasfını
Mâhasal cevr ü cefâda biri birinden beter¹⁴

Şairimiz bazen sevgilinin yanındadır. Onunla en samimî şekilde konuşur. Türk şiirinde başlangıcı *Dîvânü Lugatî't-Türk'e* kadar çıkan *dedim-dedi* şeklindeki her beytin başında yer alan bu ifade tarzı Cem Sultan'da da görülür.

Didüm zülfün kemendi pür-ham olmuş
Didi cânun anunçun hurrem olmuş

Didüm kûyun itiyem iy kamer-ruh
Didi gör bu da ya'nî âdem olmuş

Didüm çeşmümde mesken eyle iy döst
Didi yir yok yaşundan pür-nem olmuş

Didüm gamzen okı zahm urdı câna
Didi şâd ol mahabbet muhkem olmuş

Didüm öldürmedin sen gamdan öldüm
Didi gam yime ol dem bu dem olmuş

Didüm bend urmag ister câna zülfün
Didi zülfüm anunçun pür-ham olmuş¹⁵

¹⁴ Halil Ersoylu, *age.*, s. 106-107.

¹⁵ Halil Ersoylu, *age.*, s. 122-123.

Cem sevgiliye her yönü ile bakan bir şairdir. *Fâl-i Reyhân-ı Sultân Cem*'de¹⁶ on beş civarında çiçeğe yer verir. Bunları da getirip sevgilide toplar. Bunu yaparken çiçek isimlerini sanatlı bir şekilde, şiir diline sokar. Aliterasyonlardan ve asonanslardan faydalanır. Çiçekler olsun, sesler olsun sanki havada uçuşur. Küçük bir mesnevi olmasına rağmen; kıvrak, uçucu, baş döndürücü bir üslup bu şiirin dikkat çekici tarafıdır. Tabii olarak Cem kelimelerdeki âhengi şiirinde, en iyi şekilde kullanma yönüne gitmiştir. Şu mısralara bakarsak bunu görmekte gecikmeyiz.

Benefşe gonca sûsen lâle sünbül
Semen zambak karanfûl yâsemîn gül

Şakâyık nergis ü nesrîn ü reyhân
Dahî hem za'ferân çün hatt-ı cânân

Bu gülzârı temâşâ eyle bir dem
Ki ezhâr itdi her birini hurrem

Semen nesrîn ü zambak za'ferân gül
Bile hem zînet için berg-i sünbül

* * *

Benefşe zambak u reyhân u sûsen
Şakâyık za'ferân nesrîn ü gülşen

Gönülden seyr kıl gel bu cihânı
Gözet sûsen şakâyık za'ferânı

Bile reyhân u nesrîn dahî nergîs
Karanfil yâsemîn zambak hemîn pes

Böylece şair tabiatındaki çiçeklerin merkezi olarak sevgiliyi gösterir. Bu çiçekleri ele almak gerekmez. Onlar hatırlandıkça sevgiliye bakmak yeterlidir. Sevgili açılmış kitap gibidir. Onunla tefe'ül edilebilir. Her sayfası veya sevgilinin her görünüşü bahtınıza bir çiçek çıkarır.

Eger gül istesen dildâra yâr ol
Gül-i ruhsârı yâdına hezâr ol

Ki zîrâ gül yüzünden bir varakdur
Gül-âb anun suyundan bir arakdur

Eger gonca dilersen hâtır-ı teng
Dehân-ı yâri bul hiç eyleme ceng

Ki zîrâ goncadur dilber dehânı
N'idersin goncayı bulursan anı

şeklinde devam eder. Zaten eski edebiyatımızda sevgilinin yüzü cennet ve bostan veya gül bahçesi değil midir? Öyle olunca Cem bütün çiçekleri sevgilide ve onun yüzünde görmüştür. Âşık da ona karşı bülbül kesilmiştir. Sen âşık isen ona bak; gül onun yüzünden bir sayfa, gonca sevgilinin dudağı, misk kokusu onun hattı, nergis gözü, lale dudağının rengi, şah-ı sünbül bend-i kâkülü, sûsen sevgilinin hattı, semen rûy-ı nigâr, yasemin hattı ve güzelliğinin çiçeği, zambak yanağı, karanfil beni, reyhan saçları, nesrin ve zayferan da yine sevgilinin yanağını temsil ederler. Cem böylece bütün çiçekleri sevgilide toplar. Şu hâlde hangi çiçek olursa olsun o sevgilidir ve sevgilide görünür. Cem bununla sanat yaptığını söyler ve bunu,

Degüldür hükm-i gaybî kasdum el-hak
Hemân maksûd olan san'atdur el-hak

Ki hükm-i gayba Hak'dur ancak ahkem
Budur söz togrusu vallâhu a'lem

¹⁶ Münevver Okur Meriç, *age.*, s.638-641.

mısralarında dile getirir. Sevgili kitapçı, Cem onun yüzünü gönlün isteğine göre açar, bahtına çıkan çiçeklerde yine sevgiliyi görür. Bu bir fâl gibidir. Ancak gizli hükümleri en iyi bilen Allah'tır.

Cem şiirine hayatını sokan şairdir. Hiçbir divan şairi şiirinde hayatına onun kadar yer vermemiştir. Eski edebiyatımızı bu yönü ile gözden geçirenler, bu açıdan bakınca, herhâlde ilk önce Cem Sultan'ı göreceklerdir. Şairimizin şu iki gazeli, onun hayatını daha önceden veren şiirler olarak değerlendirilebilir. Ancak burada Cem sevgili ile konuşmaktadır.

Olaldan ışkun iy meh bana vâkı'
Gelüpdür başuma dürlü vakâyi'

Gönül çün gördi vasluna irişmez
Cefâ vü mihnetüne oldu kâni'

Tulû' itmedi ol meh revzenümden
Yog-ımsı iy dirîgâ bizde tâli'

Dirîg itme marîz-i ışk olandan
Şarâb-ı la'lüni kim ola nâfi'

Bana yitmez mi derd ü gam ki zülfün
Yüzün görmege oldu ol da mâni'

Gönül bizden gidüp zülfüne vardı
K'olur mevcûd olan aslına râci'

Yire dökmege Cem kanını nâ-hak
Çeker gamzen hemîşe seyfi-kâti'¹⁷

* * *

Dem-beste vü hayrân yaturam bir nefesüm yok
Cân virmege bir mürdeye Îsâ-nefesüm yok

Gülzâr-ı ruhun yâdına bülbül gibi her dem
Feryâd iderem âh ki feryâd-resüm yok

İy bâd-ı sabâ yâr ışiginden demidür gel
Kim senden ilerü dahı bir hem-nefesüm yok

Bu ravza-i kûyunda makâm eyleyeli dil
Cennetde mukîm olmaga bir dem hevesüm yok

Oldum yine Cem gibi esîr-i gam-ı hicrân
Vaslına dirîg ol sanemün dest-resüm yok¹⁸

Ne zaman yazıldığını bilmediğimiz bu gazeller, bir noktada Cem Sultan'ın hayatındaki acıklı hâlin de habercileri gibidir. Cem bazen sevgiliye sitemlerde de bulunur. Aşağıdaki gazelinde bunu açıkça görmek mümkündür.

Rişte-i ömrüm dükendi gerçi nâzundan senün
Kılca eylük görmedüm zülf-i dirâzundan senün

İy sanem ışk-ı hakîkî dahı olsa reh-nümûn
Ger dönersem kâfirem ışk-ı mecâzundan senün

Secde itsem kûyına ta'n itme zâhid kim anun
Yig-durur bir secdesi cümle namâzundan senün

¹⁷ Halil Ersoylu, *age.*, s. 131-132.

¹⁸ Halil Ersoylu, *age.*, s. 139.

Devr eli gevşek buraldan iy gönül tanbûr-vâr
Od düşer evc-i semâya söz ü sâzundan senün

Nesne yok sana niyâzundan gönül var fârig ol
Çünkü fârig dil geçer dilber niyâzundan senün

Yakup agzın şem'î berdâr itdiler bâzârda
Fâş idelden iy sanem bir şemme râzundan senün

Hey ne âşkınsın sen iy Cem kim kamu hûbân-ı şehir
Kurtılmaz dîde-i ma'sûk-bâzundan senün¹⁹

Ancak sevgiliye olan yalvarmaları da eksik değildir.

Gitmege azm itme şâhum gitme gel
Çün yigitsin alma âhum gitme gel

Sen sefer azmin kılıcak cân u dil
Çağırur kim âh şâhum gitme gel

Sînem üzre ger güzer kılsan sana
Dil uzadur her giyâhum gitme gel

Çün yanıldum secde-i sehv ola mı
Kaşlarundur secdegâhum gitme gel

Cem kulun sensüz olamaz rahm kıl
Gel kerem kıl pâdişâhum gitme gel²⁰

gazeli bunun açık bir örneğidir. Sevgiliyi özlediği de olur. Onun eski edebiyatın dilinde özelliklerini verirken gelmesi için bir beklentide olduğunu da belirtir.

İy aceb ol sîm-ten gelmez mi ki
Ol kadi serv-i çemen gelmez mi ki

Sıмага peymâne-veş peymânını
Ol büt-i peymân-şiken gelmez mi ki

Kaldı dil Ya'kûb'ı mahzûn u hazîn
Yûsuf-ı gül-pîrehen gelmez mi ki

Yolına cân virmege Ferhâd-vâr
Husrev-i şîrîn dehen gelmez mi ki

Cân u dil bezmin mu'attar kılmaga
Ol hatı müşg-i Hoten gelmez mi ki

Hançeründen cân virenler haşrde
Lâle-veş hûnîn kefen gelmez mi ki

Mihnet ü gamdan usanmaz hîç Cem
Yoksa ol ana mihen gelmez mi ki²¹

¹⁹ Halil Ersoylu, *age.*, s. 145.

²⁰ Halil Ersoylu, *age.*, s. 157.

²¹ Halil Ersoylu, *age.*, s. 228-229.

Cem bazen sevgiliye sorular da yöneltir. Aşağıdaki gazelinde her mısradan, *sebeb ne* diyerek sevgiliye sorular sorar. Ayrıca kendi hâlini sevgiliye açar ve sitemlerde de bulunur.

Ham kıldı kadüm derd ü gamun bârı sebeb ne
Çekmek bu kadar derd ü gamun bârı sebeb ne

Bir bûse virem dimiş iken gonca dehânun
Terk itdi yine yok yire ikrârı sebeb ne

Gülzâr-ı cemâlün gülü gül gibi gülelden
Reşkinden ider ol güle gül zârı sebeb ne

Hattun var-iken kesme ser-i zülf-i siyâhı
Kat'eylemek ol kâfire zünnârı sebeb ne

Bir bûseye bin cân viricek yok didi gamzen
Serd eylemek iy döst bu bâzârı sebeb ne

Zülfün koma kim hem-ser ola bâd-ı sabâya
Virmek yile ol nâfe-i Tatar'ı sebeb ne

Sen pister-i nâz içre yatup gül gibi her dem
Cem derd-ile bâlîn idine hârı sebeb ne²²

Bu şiirin redifleri ve son beyti daha sonra Cem Sultan'ın ağabeyi II. Bayezid'e yazdığı mektupta başka şekilde karşımıza çıkacaktır. Cem Sultan bu mektubunda aynı sestem konuşur ve beş altı kelime değişikliği ile son beyti gönderir.

²² Halil Ersoylu, *age.*, s. 197-198.

Sen pister-i gülde yatasın şevk-ıla handân
Cem hicr-ile bâlîn idine hârı sebeb ne²³

Bu beytin,

Sen bister-i gülde yatasın şevk ile handân
Ben kül döşenem külhen-i mihnetde sebeb ne²⁴

olarak değişik bir şekli daha vardır. Ancak iki beyit arasında anlam bakımından pek fark görülmez. Buna karşılık II. Bayezid, Sultan Cem'e;

Çün rûz-ı ezel kısmet olunmuş bize devlet
Taktîre rızâ virmeyesin buna sebeb ne

Haccü'l-harameynem diyü da'vâlar idersin
Yâ saltanat-ı dünyâ için bunca taleb ne²⁵

beyitleri ile karşılık verir. Sehi Beg bu mektuplaşmalarda ilk mektubu yazanın II. Bayezid olduğunu belirtir ve yalnız ikinci beyiti kaydeder.²⁶ Bu beyitler Cem'in mücadeleye giriştiği bir hayatın mahsulüdür. Cem, Bursa ve Yenişehir savaşları sonunda Konya'ya dönmüş ve hacca niyet ederek buradan ayrılmıştır. Cem'in edebî hayatının ikinci safhası bu şekilde başlamış oldu. Mısır yolu ile hacca giden Cem edebiyat ve kültür dünyasından kopmadı. Burada Hasan bin Mahmud Bayatî ile görüştü. Bu zat *Oğuz-nâme*'den faydalanarak, Cem'in isteği üzerine, *Câm-ı Cem Ayin* adında bir kitap yazdı. Cem de Bayatî'nin Farsça gazeline,

Her çend âdemî-zâd olmaz cihânda bî-gam
Gam sonı şâdıllıkdur iy dil taralma epsem

²³ Günay Kut, *Heşt Bihişt, Sehi Beg Tezkiresi*, Harvard Üniversitesi Yayınları, Harvard 1978, s. 100.

²⁴ Münevver Okur Meriç, *age.*, s.98.

²⁵ Münevver Okur Meriç, *age.*, s.100.

²⁶ Günay Kut, *age.*, s. 100.

Sultânlık olmazise dervişlik de hōşdur
Gör nice terk idindi taht ile tâcı Edhem

Olsan şehinşeh-i Rûm olmazdı hac nasîbün
Bin şükür oldu rûzî bu devlet-i mu'azzam

Mahrem şî'ârı *mûtû min kable en temûtû*
İhrâm ile bürinüp n'ola kefen geyinsem

Dil Ka'be çeşm ü ebrû kapuları bi-aynih
Müjgân misâli huccâc göz yaşı reşk-i zemzem

Alçaklık eyle cânâ kûh-ı Arefe mânend
Tâ çevrine başuna *lebbeyk* diyüben âlem

Bezm-i Safâyı hōş tut şevk üzere Merve hakkı
Nûş eyle câm-ı vahdet işret demidür iy Cem²⁷

Cem bu şiirinde daha çok tasavvufî açıdan konuşur ve kendisini İbrahim-i Edhem'e benzetir. Onun dervişlik hâlini öne çıkarır; ancak sultanlık hevesinden bir türlü vazgeçmez. Üçüncü defa savaşa girer. Bu Cem Sultan'ın bir noktada hayatının üçüncü safhasını kendi eli ile hazırlaması demektir. Artık Rodos'a gidecek Pierre d'Aubusson'un eline düşecek ve ölünceye kadar rehin hayatı yaşayacaktır. Öyle de oldu. Cem vatandan ayrı düştüğü gibi artık çoluk çocuğundan, annesinden de ayrı kalmıştı. İşte Cem Sultan hayatının üçüncü safhasında ağlamaklı, acıklı, hasret ve özlemini dile getiren, yer yer gezdiği, kaldığı yerlerdeki hadiseleri anlatan ve gözlemlerini bildiren şiirler yazar ve acılarını anlatır. Ama artık kendisini de sorgulamaktadır. Bütün bahtını şu beyti anlatır gibidir.

²⁷ Münevver Okur Meriç, *age.*, s. 90-92.

Çarh-ı devlet ser-nigûn oldu dirîgâ çâre ne
Ahter-i izzet zebûn oldu dirîgâ çâre ne²⁸

Gerçekten Cem Sultan hayattan bıkmış bir şairdir. Avrupa onun için hep gurbettir. Şu şiiri bu duygularını en iyi şekilde dile getirmektedir.

Bu gurbet cânâ gâyet kâr kıldı
Ki âlemden beni bîzâr kıldı

Ne kılâm gerdiş-i eyyâm bini
Belâ vü derd-ile bîmâr kıldı

Ne nahs olur aceb bu tâli'üm kim
Beni âlem içinde zâr kıldı

Gülistân yirine ni'me'l-bedeldür
Felek yirümi şimdi hâr kıldı

Görün gerdûn-ı dûnun himmetini
Bu gurbetde Cem'i bîmâr kıldı²⁹

Cem hiçbir zaman rahat değildir. Yine de bir ümit ile yazdığı *Kerem Kasidesi*'nde Sultan II. Bayezid'e yalvaracaktır.

Çal safâ topını meydân-ı mürüvvetde şehâ
Çünkü Hak sundı senün destüne çevgân-ı kerem

.....

²⁸ Halil Ersoylu, *age.*, s. 242.

²⁹ Halil Ersoylu, *age.*, s. 233.

Peyk-i zî-sıdkımı kapuna revân eyledüm uş
Ger icâzet vire dergâhına derbân-ı kerem

Sûziş-i hâlümü şol resme beyân ide sana
Der ü dîvâr dahı aglaya kim kanı kerem

Söyünür bâd-ı cefâ-y-ıla şehâ şem'-i hayât
Perdegîr olmaz-ise ger ana dâmân-ı kerem

Ölürem zehr-i gam-ı dehr-ile ben hasta garîb
Ger dirîg eyleye tiryâkini Lokmân-ı kerem

.....

Nûh-ı lutfun eger irgürmeye keştî-i necât
Gark ider bahr-ı belâya beni tûfân-ı kerem

.....

Katre-i cûdunı çok görme bu ben teşne-dile
Mevc-i lutfunda ayân oldı çü ummân-ı kerem

.....

Umaram meyve-i lutfunla bulam lezzet-i cân
Gönül eşcârı çü arz eyledi agsân-ı kerem

.....

Keremün cümle giriftârı halâs eyler-iken
Ne revâdur bana lâyıık göre zindânı kerem

.....

Âmdur lutf-ı amîmün ko günâhumı benüm
Merhamet vakti-durur var-ısa imkân-ı kerem

.....

Hak mezîd eyleye tûmâre-i ömrünü senün
Zeyn ola nâmun ile defter ü dîvân-ı kerem

Devletün dârını ma'mûr ide mi'mâr-ı ezal
Şöyle kim yüz süre işigüne erkân-ı kerem³⁰

Ancak bu yalvarmalar fayda vermez. Cem bunu bildiği için,

Hayfâ ki kalmadı kerem ehl-i cihânda hiç

Her kime kim kerem disem eydür ki ben kejem³¹

beyti ile tersine konuşur ve siteklere yer verir. Bunun da ötesinde acılarına acılar eklenir. Oğlu Oğuz Han'ın ölümü de Cem Sultan'ı çok sarsmıştır. Çocuk edebiyatımızda kendi oğlu için yazdığı bu şiir de bir hayli acıklıdır. Cem bu şiirinde felektan şikâyet eder ve aşağıya aldığımız beyitlerde kendi hâlerinden, kaderinden bahs eder.

Mülk-i Yunân'a ser-â-ser hükm iderken âh kim
Eyledün mesken bize şimdi Firengistân felek

Yakamı yırtup elünden nicesi âh itmeyem
Cânımı odlara atdı derd-i Oguz Han felek

Aglamakdan ol ciger-güşem firâkından müdâm
Kara kara kanlara boyandı bahristân felek

Başuma karanulık itdün cihân aydınlığın
Kara yüzlü kara bulıtlı per-i bârân felek

³⁰ Halil Ersoylu, *age.*, s.24-29.

³¹ Halil Ersoylu, *age.*, s.38-39.

Bir kılına virseler virmezdüm Oguz Hân'umun
Genc-i Kârûn-ıla bin bin mülket-i Osmân felek

Sînemi çâk eyle cânım hâk ü gönüm derdnâk
Çünkü Oguz Hân'um oldu hâk-ile yeksân felek

Âh u vâveylâ dirîg u hasret ü sad derd âh
Kim Oguz Hân'um dahı görmege yok imkân felek

Kimseyi âlemde hergiz kılmamışsın şâdmân
Âh idüp aklar elünden bende vü sultân felek

.....

Salalıdan beni girdâb-ı Firengistân'a sen
Gözlerümden kanlu yaş deryâ gibi akar felek

.....

Göreliden hasret ü derd-ile iy Cem hâlünü
Gör nice dîvâne olmuşdur semâ' eyler felek

.....

İşidelden şâh Oguz Hân'un şehîd olduğımı
Derd-ile oldu Firengistân'da Cem mecnûn felek

.....

Cânımı yakdun u yıkdun ömrümün dîvârını
Bîd-i eyvânun yıkılsun aşaga geçsün felek

Fakat bir anda kendine gelir ve,

Her ki âkıldür cihâna kılmasun hiç i'tibâr
Fursatı fevt itmesün zevk ü safâ sürsün felek³²

diyerek kendi tecrübesini ortaya koyar. Cem gerçekçi bir şair olarak, karşımıza çıkar. Yer yer sitemlerine, özlemlerine yer veren acılarını ortaya koyduğu şiirleri yanında, Avrupa da onun şiirlerinde bir hayli yer tutar. Frenklerin durumları, meclisleri, Avrupa'da gördüğü yerler şiirine aks eder. Bunu annesine yazdığı yirmi üç beyti bulan mektubunda dile getirir. Bu şiir, daha sonra Hicaz'da tanıştığı şair ve âlim Hasan Bayatî tarafından tahmis edilir.³³ Bir de Cem Sultan, Avrupa'da başından geçen hadiseleri, kurulan meclisleri, orada gördüklerini eksiksiz bir gözlem ve ince bir dikkatle anlatır. Biz bunu,

Câm-ı Cem nûş eyle ey Cem bu Firengistân'dur
Her kulun başına yazılan gelir devrândur

beyti ile başlayan kasidesinde görürüz.³⁴ Burada Cem'in edebiyat ve kültür bakımından eski hayatına göre bir kısıtlamanın olduğunu da belirtmeliyiz. Önceki hayatında daha geniş bir edebi topluluğa sahip olan Cem, Avrupa'da bunu bulamamıştır. Ayrıca okuduğu eserler var mıdır? Olsa bile bunlar da sınırlı olacaktır. Önceleri her istediği eseri bulup okuyan şehzade Cem'in hayatı bu açıdan ele alınınca edebiyat ve kültür yönü ile dar bir dünyanın içine düştüğünü söylemek gerekir. Ancak bunu gördükleri ve anlattıkları ile ortaya koyduğu eserde devam ettirir. O bu verimlerinde kendini sorguladığı gibi bir karşılaştırmayı da karşımıza çıkarır. Ama şiiri canlı ve hareketlidir. Buna kendi samimi duygularını da katar. Böylece gerçekçi bir dünyayı gözler önüne serer. Hâlini ortaya koyarken büyük bir pişmanlığın, özlemin içindedir ve hiçbir zaman rahat değildir. Terkib-i bendindeki şu beyitlere bakarsak;

Küffâra esîr itdün İslâm ehlini
Bir sora göre kimse görür mi revâ felek

.....

³² Halil Ersoylu, *age.*, s.29-31.

³³ Münevver Okur Meriç, *age.*, s.436-440.

³⁴ Halil Ersoylu, *age.*, s.32-35.

Ben bir hevâda uçar-ıdum kayd u bend yok
Kanda irişdi bana bu dâm-ı belâ dirîg

Düşmenler içre niçe aceb hâle ugradum
Bir döst yok kim eyleye bir merhabâ dirîg

.....

Kendü elümle başuma aldum belâları
Kendümden oldı bana bu cürm ü hatâ dirîg

.....

Oldum esîr kâfire nâgâh bî-günâh
Kendü elümle ayaguma balta urdum âh

.....

İy döstlar beni anıcak mâtem eylenüz
Eyle tutun ki gurbet içinde ben ölmüşem

Şimdi yirümi gûşe-i deyr eyledün felek
Ol dem kanı ki mesken idi sâhet-i İrem

Nat'-ı zemînde gam beni bir gün adem kılır
Kendü oyunum-ıla çü şehmât olmışam

Hayfâ ki kalmadı kerem ehl-i cihânda hiç
Her kime kim kerem disem eydür ki ben kejem

Dîvâne gibi idemezem bir nefes karâr
Şâd olmasun cihânda ki aklum tagıtdı gam

Bir yire gelmişem ki bedeldür cahîmden
Bana makâm olmuş-iken Konya'da Merâm

.....

Ne turfa hâl olur Arasât olmadın henûz
Başuma koparur bu zemâne kıyâmeti

Dil yandı cân dutışdı ne diyeyin
El-kıssa gussa hissesinün yok nihâyeti³⁵

Bu durum zaman zaman söylediği müfretlerinde de dile gelmiştir.

Çarh-ı devlet ser-nigün oldı dirîgâ çâre ne
Ahter-i izzet zebûn oldı dirîgâ çâre ne

* * *

Kanı ol dem ki ferîşteh-hâne idi hânemüz
Şimdi gör şeytân evine döndi bu vîrânemüz³⁶

beyitleri buna örnektir. Onun en çok özlediği şeylerden biri de ezan sesidir:

İrişmeyeli gûşuma âvâz-ı mü'ezzin
Her kanda bakam gözde uçar sahn-ı musallâ³⁷

Kısaca söylemek gerekirse Cem bu şiirlerinde her zaman geçmişi özler, eski hâllerine hasret duyar ve bulunduğu durumdan memnun olmadığını bildirir. Bunu tezatlı şekilde anlattığı şu şiirinde görürüz.

³⁵ Halil Ersoylu, *age.*, s.35-39.

³⁶ Halil Ersoylu, *age.*, s.242, 244.

³⁷ Halil Ersoylu, *age.*, s.21/61.

Ol dem kanı ki Ka'be-i kûyun mekân idi
Âramgâhı gönlümün ol âsitân idi

Ol dem kanı ki merkebi baht-ı sitâremün
Hayl-i semend-i vaslun ile hem-inân idi

Ol dem kanı ki sâye-i perr-i hümâ bigi
Zıll-ı zalîli gerd-i rehün sâyebân idi

Ol dem kanı ki sebzelerin tâze tutmaga
Ol gülsitâna yaşlarum âb-ı revân idi

Ol dem kanı ki sahn-ı sarây-ı sürûruna
Her dem kavâfil-i dil ü cân mihmân idi

Ol dem kanı ki murg-ı dile âsitânunun
Her gûşe-i müşerrefi bir âşiyân idi

Ol dem kanı ki mesken idi işüğün Cem'e
Hayfâ ki geçdi bilmedük ol hôş zamân idi³⁸

Görüldüğü gibi Cem Sultan'ın şiir hayatı üç dönemli bir hayattır. İlk şiirleri hariç o, şiirlerinde kendini anlatan şairdir. Tabii bütün bunlar Cem'deki inişli çıkışlı, sonraları da hep aşağıya düşen bir hayatı verirler. Böyle olmasına, hatta oğlu Oğuz Han'ı kaybetmesine rağmen hiçbir zaman II. Bayezid'e dil uzatmaz. Onu hep büyük görür ve padişah bilir. Ondan kerem diler, ilgi göstermesini ve kendisinin papanın elinden kurtarılmasını ister. Ancak sitemleri vardır.

³⁸ Halil Ersoylu, *age.*, s.227.

Edebiyat tarihimiz açısından bakarsak Osmanlı şehzadeleri içinden verimli eserler Cem'den gelmiştir. Sehi Beg, *Heşt Bihişt* adlı tezkiresinde *Hurşîd ü Ferahşâd (Cemşîd ü Hurşîd)* için, *gâyet güzel imişdür, içinde çok hâssa maânî var, nazmı selîs ve üslûbı nefîs kitâbdur*³⁹ demektedir. Cem bu eserini babası için yazmış ve ona armağan etmiştir. Cem'in daha küçük yaşta başlayan şiir denemeleri, henüz on dokuz yaşında iken, *Cemşîd ü Hurşîd* gibi bir eserin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 5473 beyit olan eser 1478 yılında yazılmıştır. Şair eserinin hatime kısmında meşhur İran şairi Selmân'dan esinlendiğini söylemektedir.⁴⁰ Cem Sultan bu mesnevisi ile Osmanlı şehzadeleri içinde mesnevi yazan ilk ve son şair olarak görülür.

Cem Sultan kendinden önceki şairlerden Şeyhî ve bilhassa devrinin şairi Ahmet Paşa'nın tesiri altındadır. Ancak Farsça eser verme yönü ile Gülşehrî ve Ahmed-i Dâî gibi şairlere benzer. Onun bazı söyleyişleri kendinden sonra gelen şairler tarafından daha da ileri götürülmüştür. Bu açıdan bakınca,

İy kıssamız soran berü gel hisse-i gam al

Sen dahı bil nedür felegün armağanı gör

* * *

Ne hâsıl kim kılur dil murgı feryâd

Terahhum eylemez çün ana sayyâd⁴¹

beyitleri bizi Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* adlı eserine götürür. Yine,

Zülfün ol sünbül kim âftâb üstindedür

Dişlerün ol lü'lü' kim yakut-ı nâb üstindedür

ve,

Âfitâb-ı hüsnün iy meh kim nikâb altındadır

Sanasın bedr-i dücâdur kim sehâb altındadır⁴²

³⁹ Günay Kut, *age.*, s. 102.

⁴⁰ Münevver Okur Meriç, *age.*, s.422, 430.

⁴¹ Halil Ersoylu, *age.*, s.36/14, 63/1.

⁴² Halil Ersoylu, *age.*, s. 83, 84/1.

matla'ları ile başlayan gazellerde on altıncı yüzyılın bahtsız şairi Figânî'yi görür gibi oluruz.

Lebün hâlini zülfün halkası çekmiş kenârına
Sanasın tıfl-iken Îsâ yatur Meryem kucağında⁴³

beyti Gelibolulu Âlî'ye;

Cihân gözüme zindândur tapunsuz
Cehennemdür bana gülzâr sensüz⁴⁴

beyti Şeyhülislâm Bahâî'ye;

Dilde gamzen okı var-iken gönderme kim
Konmak olmaz iy sanem mihmân mihmân üstine⁴⁵

beyti ile de Râsîh'e gideriz. Ancak Nedim bu şairler içinde Cem'le daha fazla irtibatlı olan bir başka şair olarak görünür. O,

Kabâdan incinür cismün sana key yaraşur iy meh
Çü hayyât-ı ezel gülden kadüne pirehen kesdi⁴⁶

beytinden etkilendiği gibi;

Deste baglayup müjem her lahza cârûlar gibi
İşigün pâk itse yaşum su seper sular gibi

⁴³ Halil Ersoylu, *age.*, s. 201/2.

⁴⁴ Halil Ersoylu, *age.*, s. 111/4.

⁴⁵ Halil Ersoylu, *age.*, s. 210/5.

⁴⁶ Halil Ersoylu, *age.*, s. 223/4.

Devr-i hüsnünde gözün meyl eylemişdür zülfüne
Çîn sahrâsında sünbül otlar âhûlar gibi

Hey ne küstâh olur ol zülf-i siyehler bî-rızâ
Gül direrler gülşen-i hüsnünde Hindû'lar gibi

Dilberün cevri degüldür yalunuz ben çekdüğüm
Bu felek de cevri ider her lahza meh-rûlar gibi

Çeşm-i Cem'den sihr-ile dâ'im hayâl-i zülf-i döst
Ülker indürür yire her lahza câdûlar gibi⁴⁷

gazelinin de etkisindedir ve ilhamının kaynağı olarak Cem Sultan'a bağlanır.

Eski Türk edebiyatı içinde yer alan bu şairler yanında, yeni Türk edebiyatı sahasındaki bazı şairleri de Cem'le irtibatlandırmak mümkündür.

Cânımı yakdun u yıkdun ömrümün dîvârını
Bîd-i evvânun yıkılsun aşğa geçsün felek⁴⁸

beyti de Âkif Paşa'yı verir ve bizi "Adem Kasidesi" ne götürür. Cem Sultan'la Âkif Paşa arasındaki benzerlik bu kadar değildir. Her iki şairde de ölüm karşısında, ölümün sevdiklerini alıp gitmesi bakımından, bir benzerlik de vardır. Yukarıda görüldüğü gibi, Cem oğlu Oğuz Han için ağlayıp mersiye yazarken, Âkif Paşa da torunu için ağlar ve;

Tıfl-ı nâzenînim unutmam seni
Aylar günler değil geçse de yıllar

⁴⁷ Halil Ersoylu, *age.*, s. 231.

⁴⁸ Halil Ersoylu, *age.*, s. 31/29.

Telhkâm eyledi firakın beni
Çıkar mı hâtırdan o tatlı diller

dörtlüğü ile başlayan koşmasını yazar. Cem'de olduğu gibi Âkif Paşa da bu siyah bahtı felege yükler ve,

Feleğin kînesi yerin buldu mu
Gül yanağın reng-i rûyu soldu mu
Acaba çürüyüp toprak oldu mu
Öpüp kokladığım o pamuk eller⁴⁹

mısralarında bunu dile getirir. Ancak Cem şiirini kaside nazım şekli ile yazarken, Âkif Paşa halk şiirinin koşma nazım şekli ile verir. Bu şiirler çocuk edebiyatımızda bir babanın ve bir dedenin söyleyişleri olarak çocuğa bakışı ve onun kaybedilişi karşısında duyulan üzüntüleri vermesi bakımından önemlidir. Fakat Cem, Âkif Paşa'dan dört yüz sene önce konuşur. Böylece edebiyatımızda, Aşık Paşa'dan sonra, çocuğu konu alan ikinci bir şair olarak görülür.

Cem'in,

Akl-ı kül cehd eyleyüp mâhiyyetüni bilimez
Kimsene eyleyimez keyfiyyetünde kıl-u-kâl⁵⁰

beyti de bizi ister istemez felsefî düşüncelere ve Ziyâ Paşa'ya götürür.

Bunların yanında üzerinde durulması gereken bir nokta da vatan fikridir. Büyük ve kurucu şair Ahmedî şiirinde “vatan tutmak” fikrine yer verir. Cem'de ise “vatan hasreti” vardır. Bu durum XIX. yüzyılda Namık Kemal'e gelecek ve onun tarafından dillendirilecektir. Böylece vatan konusunda, Namık Kemal'e kadar gelen çizginin başlarında Cem Sultan'ı da görürüz.

⁴⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1976, s. 98-99.

⁵⁰ Halil Ersoylu, *age.*, s. 3/10.

Cem Sultan ayrıca muamma yazan bir şairdir. Türk edebiyatı bu açıdan gözden geçirilirse, Doğu Türkçesi ile yazan şairleri bir yana bırakırsak, Anadolu'da ortaya çıkan Türk edebiyatı içinde Cem Sultan'la Karamanlı Aynî'yi bu türü ciddi şekilde ilk defa ele alan şairler olarak görmek mümkündür.⁵¹ Son araştırmalara göre, Cem'in muammalarının sayısı 59'u bulunmaktadır.⁵²

Cem Sultan'ın Türk kültür ve edebiyatına hizmeti yalnız bunlar değildir. Cem Sultan'ın etrafında oluşan edebî canlılık daha dikkat çekiciydi. Bunda, Cem'in sanatkar yönünün bulunması, Türk kültürüne düşkünlüğü de rol oynamıştır. Bu sebeple başta şehzadenin kendisi olmak üzere, etrafında toplanan şairler topluluğu dikkat çekiyordu. Bunlar *Cem Şairleri* adı ile anılıyor ve her biri Cem'in siyasî hayatı boyunca da vefa ve bağlılık gösteriyorlar, etrafında pervane oluyorlar, onunla ağlayıp onunla gülüyorlardı. Bu bakımdan Cem, Türk edebiyatına önemli hizmetlerde bulundu.⁵³ Konya'da tahsilini ilerleten şehzade, özellikle defterdar, nişancı gibi memurlarını da edebiyat ve şiirle uğraşan edebî zevk sahibi kimselerden seçti. Aynî ve Türâbî, Cem'in hocası, Sâdî nişancısı idi. Şâhidî ve Haydar da defterdar olarak hizmetinde bulundular. Bu şairlerden başka Kandî, La'lî, Şâhidî, Şerif-i Âmidî Cem'in etrafında bulunan şairlerdi.⁵⁴ Bu şairlerin hepsi şiirlerinde ona yer verdiler. Ancak hayatı hakkında pek az bilgiye sahip olduğumuz Şâhidî, *Gülşen-i Uşşâk* veya *Mecnûn u Leylâ* adındaki mesnevisini 1478 yılında Cem Sultan adına yazmıştı. Haydar, Kandî, La'lî ve Sehâyî de Cem Sultan'ı hiçbir zaman terk etmeyen ve onunla birlikte sonuna kadar gurbette kalan şairlerdendirler.

Cem Sultan'ın Türk kültür dil ve edebiyatına bir başka hizmeti de Saru Saltuk'un menkıbelerini Ebu'l-hayr-ı Rumî'ye toplattırması olmuştur. Cem 1473 yılı Edirne Sarayı'nda babası tarafından naip bırakıldığı zaman Saru Saltuk'un menkıbelerini dinlemiş ve çok beğenmiştir. Bu hikâyelerin toplanması için de Ebu'l-Hayr-ı Rumî'yi görevlendirmiştir. Ebu'l-Hayr-ı Rumî bu hususta, *Pes Cem Sultan emriyle memlekette yürüdüm, kankı yirde kim bunun menakın işitdüm; yazdum, birbirine tertip üzre uydurup bir kitâb idüp yidi yılda tamâm eyledüm. Sultân katına getirüp teslim itdüm. Dâim bu kitâbı Sultân Cem okıdup dinlerdi* diye bu durumu anlatmaktadır.⁵⁵ Cem Sultan bundan başka olarak yine Hasan bin Mahmud Bayatî'den Osmanlı sülalesinin şeceresini yazmasını istemesidir. Bunun üzerine Hasan Bayatî *Câm-ı Cem Âyin* adlı eseri yazar.⁵⁶

⁵¹ Kemal Yavuz, “Nihâni'nin Sultan I. Selim Adına Yazdığı Muammalı Kasidesi ve Çözümü”, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XXVIII, İstanbul 1998, s.547-583.

⁵² Münevver Okur Meriç, *age.*, s. 403-404.

⁵³ Bu hususta daha geniş bilgi için bkz. Kemal Yavuz, “Fatih Devrinde Türk Dili ve Edebiyatı”, *Fatih ve Dönemi*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayını, İstanbul 2004, s. 329-353.

⁵⁴ Ahmet Mermer, *Karamanlı Aynî ve Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 8.

⁵⁵ Şükrü Haluk Akalın, *Saltuk-nâme*, c. III, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1990, s. 366.

⁵⁶ Münevver Okur Meriç, *age.*, s. 95-96.

Bütün bunlar Sultan Cem'in, Türk edebiyatı, Türk dili, Türk kültür ve tarihine olan düşkünlüğünü ve millî şuura bağlı seçkin bir şehzade olduğunu göstermektedir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Bursa'da Zaman* adlı şiirinde;

Bursa'da eski bir câmi avlusu
 Küçük şadırvanda şakırdayan su
 Orhan zamanından kalma bir duvar...
 Onunla bir yaşta ihtiyar çınar
 Eliyor dört yana sâkin bir günü.

 Bir zafer müjdesi burada her isim:
 Sanki tek bir anda gün, saat, mevsim.
 Yaşıyor sihrini geçmiş zamanın
 Hâlâ bu taşlarda gülen rü'yânın
 Güvercin bakışlı sessizlik bile
 Çınlıyor bir sonsuz devam vehmiyle.
 Gümüşlü bir fecrin zafer aynası
Muradiye sabrın acı meyvası
 Ömrünün timsali beyaz Nilüfer,
 Türbeler, camiler, eski bahçeler
 Şanlı hikâyesi binlerce erin,
 Sesi nabzım olmuş hengâmelerin
 Nakleder yadını gelip geçene.

derken, bize bu şiirinde Bursa'yı tanıtır. Gümüşlü, Muradiye, Nilüfer gibi semtleri de gezdirir. Muradiye'yi, *sabrın acı meyvesi* olarak öne çıkarır. Burada yatanların çoğu, başta Cem olmak üzere hükümdarlık hayalleri ile düşüp kalktılar. Ancak onlara padişahlık nasip olmadı. Onların her biri bir acılı hayatın sonunda orayı mekân edindiler. Böylece *Muradiye, sabrın acı meyvesi* oldu.

Onların acılarını mücadelenin içinde bulunanlar da yaşadı. Cümlesi bu kadere ve bu acıya sabrettiler. Hepsine rahmet olsun.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Şükrü Haluk, *Saltuk-nâme*, c.III, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- ERSOYLU, Halil, *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- KUT, Günay, *Heşt Bihişt, Sehî Beg Tezkiresi*, Harvard Üniversitesi Yayınları, Harvard 1978.
- MERMER, Ahmet, *Karamanlı Aynî ve Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi; *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1976.
- TARLAN, Ali Nihad, *Ahmed Paşa Divanı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2005.
- OKUR, Meriç Münevver, *Cem Sultan: Hayatı, Esareti, Edebi Kişiliği, Eserleri, Şiirleri*, Ankara 2006.
- YAVUZ, Kemal, "Nihânî'nin Sultan I. Selim Adına Yazdığı Muammalı Kasidesi ve Çözümü", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XXVIII, İstanbul 1998, s. 547-583.
- YAVUZ, Kemal, SARAÇ, M. A. Yekta, *Âşıkpaşazâde; Osmanoğulları'nın Tarihi*, Koç Kültür Sanat Tanıtım Yayınları, İstanbul 2003.
- YAVUZ, Kemal, "Fatih Devrinde Türk Dili ve Edebiyatı", *Fatih ve Dönemi*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayını, İstanbul 2004, s. 329-353.